

solument et de savoir certainement, tant il est manifeste que nous avons été créés dans un degré de perfection dont nous sommes malheureusement tombés. » (Pensées, édit. de 1754, p. 33.)

R. 2°. Etiamsi per multa sæcula ratio sufficiens fuisset ad cognoscendum cultum Deo reddendum et præcipua legis naturalis præcepta, cum Deus novas revelare possit veritates supra rationem positas et nova, pro suo arbitrio, imponere officia, nemini licet, absque serio examine, novam revelationem nomine Dei propositam gravibusque evidenter nixam rationibus, rejicere. De hoc iterum et fusius in articulo sequenti.

R. 3°. *Nego ant.* Scimus enim ex Genesi, Deum ab initio hominem ad statum supernaturalem elevasse, ipsique revelationis auxilia statim præstitisse. Ruit ergo fundamentum systematis Rousseau aliorumque deistarum.

Inst. 1°. Omnia religionis naturalis officia lege naturali præcipiuntur, seu ad legem naturalem pertinent; atqui lex naturalis semper observari potuit. Ergo, etc.

R. *Dist. min.* Lex naturalis semper observari potuit quoad primaria ejus præcepta et conclusiones eorum proximas, *conc.*; quoad conclusiones remotas, *subdistinguo*: potuit absolute, *transeat*; moraliter ad sensum expositum, *nego min.* Etenim non negamus legem naturalem semper observari potuisse quoad primaria ejus præcepta et conclusiones eorum proximas: alioquin homo rationabiliter vivere non potuisset. Unde quicumque, ratione præditi, hæc transgrediuntur præcepta, etiam in regionibus ubi revelatio christiana non illuxit, a peccato per bonam fidem omnino excusari nequeunt. Non inficiamur pariter legem naturalem absolute observari potuisse ab hominibus distributive sumptis, id est a quibusdam individuis, quoad remotas ejus conclusiones: nam de stricta impossibilitate morali hic tractare consulto

abstinuimus. Loquimur tantum de magna difficultate pro individuis et de morali impossibilitate pro omnibus collective sumptis. Porro clare ostendimus homines etiam peritissimos et doctissimos ante revelationis notitiam exstitisse et etiam nunc versari saltem in magna difficultate, cæteros vero in impossibilitate morali, omnia legis naturalis officia sola ratione cognoscendi. Ergo, etc.

Inst. 2°. Deus semper jussit legem naturalem observari in omnibus præceptis etiam remotis: ergo semper observari potuit, quia Deus impossibilia non jubet.

R. *Dist. ant.* Deus semper jussit legem naturalem observari, id est nunquam consentire potuit ut violaretur, *conc.*; transgressionem ejus semper imputavit ad peccatum, *nego ant.* Equidem repugnat Deum consentire ut lex naturalis violetur etiam in levissimis punctis, quia consentiret in malum. Unde transgressio illius legis, etiam in remotis ejus conclusionibus, semper est peccatum saltem materiale, atque vera inordinatio coram Deo. Sed Deus hujusmodi transgressionem non semper imputat ad peccatum formale; nam secundaria legis naturalis præcepta invincibiliter ignorari possunt: et Deus certe non imputat ad peccatum transgressionem ex ignorantia invincibili provenientem. Ergo, etc.

Obj. 2°. Salus semper obtineri potuit: atqui revelatio non semper exstitit. Ergo, etc.

R. 1°. *Dist. maj.* Salus semper obtineri potuit ab individuis, magna cum difficultate, et plerumque cum cultu Dei valde imperfecto, cujus ordinatio invincibiliter ignota non imputabatur ad peccatum, *conc.*; ab omnibus collective sumptis, vel cum facilitate et recto cultu divino, *nego antec.* Responsio patet ex dictis.

R. 2°. *Nego min.* Ex Scriptura enim sacra et traditione novimus Deum ab initio revelationem homini dedisse. Hæc autem revelatio primitiva apud Judæos

sæpe renovata et mirabiliter conservata, eos ab universali ignorantia servavit. Apud alias gentes valde deturpata, sed tamen, quoad quædam potiora, per traditionem transmissa, rationem cæcutientem adjuvabat. Ergo falsum est revelationem non semper exstitisse.

Obj. 3°. Non rectius sub revelationem vivunt quam ante revelationem vivebant homines, et quam nunc multi vivunt deistæ revelationem negantes. Ergo, etc.

R. Nego ant. Nam 1° apud populos revelatione carentes adeo communia erant vitia horrenda, ut qui ex aliqua parte morum innocentiam conservabant aut nonnullas colebant virtutes, velut prodigia haberentur. Hinc factum est quod valde laudati fuerint pauci, tum apud Græcos, ut Aristides, Conon, Socrates; tum apud Romanos, ut Cato, Scipio, etc., ob quædam virtutum specimina quæ edidere. Sub revelatione vero notantur crimina, quia communes sunt virtutes. Apud Christianos enim sæpe multo plura sunt virtutis exempla in uno pago quam olim fuere in tota Græcia tantopere celebrata.

2° Si mores sub revelatione corrumpantur, id maxima ex parte rejiciendum est in novos sophistas, qui totis viribus auctoritatem revelationis et ejus efficacitatem tollere conantur. Quo vividior enim est fides in revelationem, eo majora et numerosiora perspiciuntur virtutis exempla; et e contra, quo magis grassatur incredulitas, eo magis atrocissima cujuscumque generis multiplicantur crimina, ut experientia docet.

3° Virtutes infidelium ordinarie non erant puræ et sinceræ: communius ex superbia et vana gloria procedebant, sæpe cum turpissimis vitiis erant conjunctæ, ut legitur de Socrate.

4° Recentiores increduli in ipsa revelatione quam blasphemando rejiciunt, hauserunt sana morum principia quæ retinent. Si enim apud Indos et Sinenses vixissent, et nihil de veritatibus revelatis audiissent,

numquid meliores forent quam philosophi in his regionibus celebrati?

5° Si revelatio rationi superaddita ad bonos mores informandos non sit efficax, quanto minus sola ratio sufficeret! Qui enim revelatione destituuntur, ex ignorantia et ex perversitate cordis ad malum rapiuntur; qui vero revelationis luce donati sunt, eo ipso non in tanta versantur ignorantia, siquidem, præter lumen rationis quod servant, supernaturali auxilio illuminantur et adjuvantur. Si ergo causæ peccati per revelationem non tollantur, saltem minuuntur, et remedia malis proportionata præparantur. Ergo, etc.

Obj. 4°. Si necessaria esset revelatio, Deus tanto tempore eam non distulisset, nec tot populis eam nunc denegaret. Ergo, etc.

R. Deus, ut docet ratio, ea tantum debet homini quæ ipsi necessaria sunt ad salutem: porro non demonstratur hominem, ante revelationem, in impossibilitate, saltem absoluta, constitutum fuisse salutem suam operandi. Attamen constat, ex dictis de gravi et universali corruptione, altum existere mysterium rationi sibi derelictæ impremium: solus Deus mysterium istud aperire potuit, et illud optime aperuit per ea quæ docet fides de supernaturali nostra destinatione, de lapsu primi hominis, de peccati originalis labe in cunctis hominibus existente, de Redemptore promisso, de ejus adventu et superabundantibus gratiis ex illo profluentibus, etc.

Deus autem pro suo divino arbitrio differre potuit reparationem lapsus sibi non imputabilis, et quem nunquam reparare potuisset. Similiter intelligitur quomodo nonnullis revelatio concedatur et aliis adhuc vel denegetur, vel differatur: Quod enim non debetur, uni concedi et alteri negari potest ex sola voluntate tribuentis. Neque in hac agendi ratione redarguenda est personarum acceptio; nam personarum acceptio in eo consistit quod facies personæ et ejus qualitates respiciantur: at Deus bona sua distri-

buendo, neque faciem neque qualitates personæ rescit, sed tantum voluntatis suæ beneplacitum, *ut non gloriatur, omnis caro in conspectu ejus*, I Cor., 1, 29.

Communitè tamen docent theologi Deum ita paratum esse revelationem hominibus concedere ut nemo rationis compos ea privetur nisi ex propria culpa. Deus enim, inquit, vult omnes homines salvos fieri: salvari nequeunt absque fide et gratia; fides et gratia obtineri non possunt sine revelatione; ergo unicuique suppeditare debet media, quibus, si bene utatur, fidem et gratiam ad salutem necessarias, proindeque saltem sufficientem revelationem, obtinebit. Unde, juxta S. Thomæ doctrinam (*de Veritate*, q. 14, art. 2, ad. 1), si Gentiles ratione sua recte uterentur, et legis naturalis præcepta fideliter servarent, in quantum ea cognoscere possunt, revelationem sufficientem Deus illis concederet sive per ministerium angeli, sive immediate per vocem internam, sive alio modo nobis incognito; consilia enim Dei altissima sæpe nos latent, et semitæ ejus nobis sunt inscrutabiles. Quidquid sit, certum est Deum esse justissimum, atque homines ultra peccata nunquam esse plecturum.

Ex his autem sequitur minime labefactari necessitatem revelationis ad sensum a nobis expositum.

Obj. 5°. Sub prætextu religionis revelatæ, innumeræ propagatæ sunt superstitiones, ortum habuerunt dissidia et bella: ergo, nedum relatio sit necessaria, est, e contra, societati noxia. Ita Rousseau, *Émile*, t. II, p. 79.

R. Nego conseq. Homines enim optimis rebus et institutionibus sæpe abutuntur: sic in ordine physico, abutuntur medicina ad se aliosve occidendos, vino ad se inebriandos, alimentis ad se ingurgitandos; in ordine morali, abutuntur facultate loquendi ad detractiones, contumelias, blasphemias, turpiloquia; facultate legendi et scribendi, ad discendam et docendam perversam doctrinam, ad componendos pessimos libros: sic subditi sapientioribus abutuntur legibus

ut seditiones foveant: sic et principes alique superiores sua nonnunquam abutuntur legitima potestate ut inferiores tyrannice opprimant. Numquid hæc ideo sunt rejicienda tanquam mala? Nemo certe id dixerit. Ergo a pari, licet sub prætextu revelationis, etc., valde immerito diceretur revelationem societati noxiam esse; quod recte sic notat Montesquieu, *Esprit des lois*, l. 1, chap. 2:

« *C'est mal raisonner contre la religion, que de rassembler dans un grand ouvrage une longue énumération des maux qu'elle a produits, si on ne fait de même de celle des biens qu'elle a faits. Si je voulais raconter tous les maux qu'ont produits dans le monde les lois civiles, la monarchie, le gouvernement républicain, je dirais des choses effroyables.* »

PROPOSITIO TERTIA.

Sine revelatione absolute impossibile est cognoscere plurima quorum notitia magni nostra interest.

Prob. Nostra magni interest noscere causam præsentium miseriarum, formam cultus Deo exhibendi, remedium peccati et futuram destinationem nostram: atqui hæc in præsentii rerum statu accurate cognoscere non possumus, nisi ope revelationis.

1° *Causam præsentium miseriarum.* Ratio quidem suggerit nos e statu primæ creationis decidisse, sed causam hujusmodi lapsus non indicat. Frustra eam quæsierunt veteres philosophi; recentiores increduli, contradictiones naturæ nostræ sola ratione explicare volentes, nonnisi incoherentia et absurditatibus plena excogitaverunt systemata. Ergo 1°, etc.

2° *Formam cultus Deo exhibendi.* Quamvis enim ratio necessitatem alicujus divini cultus demonstret, non dictat qualem Deo exhibendum deceat; formam bene ordinatam, universalem et constantem determinare non potest, quia per se nullam habet auctorita-

tem in alios homines. Unde Plato in *Epinomide* ait, loquendo de utilitate veram pietatem ediscendi: *Quis autem illud edocere queat, nisi Deum habeat ducem?* et in dialogo cui titulus: *Secundus Alcibiades*, concludit *tutius esse exspectare donec aliquem Divinitas mittere dignetur, ut nos edoceat.* Veteribus ita persuasum erat solius esse Dei cultum quo honoraretur determinare, ut præcipui legislatores, v. g., Minos, Lycurgus, Zaleucus, Numa, etc., finxerint se ab ipsa Divinitate, mediate vel immediate fuisse afflatos. Item et Mahumes in vir^o æræ nostræ sæculo. Ergo 2°, etc.

3° *Remedium peccati.* Ratio quidem docet nos Deum sæpe offendere: at nullam ostendit viam ut ad illum redire et veniam ab illo obtinere valeamus; quod sic observat Clarke, *de l'Existence de Dieu*, t. II, chap. 10: « *Comment saura-t-on avec certitude que Dieu est disposé à recevoir en grâce les pécheurs qui retournent vers lui, et qu'il acceptera leur repentance, à moins que Dieu n'ait déclaré expressément que telle est sa volonté?... Car il n'y a aucun des attributs de Dieu qui prouve positivement qu'il soit obligé de pardonner à un pécheur repentant uniquement en vertu de sa repentance. La nature seule n'est donc pas capable de calmer les agitations et les doutes de l'homme pécheur sur les moyens d'apaiser la Divinité offensée.* » Ergo 3°, etc.

4° *Futuram nostram destinationem.* Quamvis enim ratio doceat alteram post præsentem exstituram esse vitam, in qua sua erit vitio pœna, suaque virtuti merces, nihil satis determinat circa vitia et virtutes, circa qualitatem et durationem pœnarum ac remunerationum: attamen maxime utile est ut hoc apprime noscamus. Ergo, etc.; aliunde, etc. Ergo etc.

COROLLARIUM.

Etiamsi, strictè loquendo, ratio sufficeret, quod negamus, ad cognoscenda explendaque cuncta reli-

gionis naturalis officia, saltem evidens est revelationem esse viam ad erudiendos homines aptissimam. Illa enim admissa, datur corpus doctrinæ officia nostra erga Deum, proximum et nosmetipsos manifeste continens: præcepta sunt clara, nitida, omnium captui accommodata, summa sanctione munita, extra omne dubium posita; simpliciter docentur, facile persuadentur, sicque sublimis sapientiæ arcana, olim celeberrimis philosophis maxima ex parte occulta, ipsis rudibus et idiotis patent. Experientia constat Judæos, scientiarum humanarum ignorantes, multo melius de Deo et illius natura, de homine et ipsius officiis sensisse, quam alios populos etiam excultos. Similiter certum est plebeios, mulieres et infantes apud christianos multo plura et saniora circa officia nostra doceri, solum catechismum ediscendo, quam olim præstantes philosophos per multos annos in scholis suis disputando.

SCHOLIUM.

Non solum intellectus humanus lumine revelationis indiget ad cognoscenda officia, sed etiam ad ea explenda voluntati non minori auxilio opus est. Nemo nescit quam infirmi simus ad vincendas tentationes omnesque superandas difficultates quæ nobis in via virtutum occurrunt. Quoties enim deficimus, licet mens nostra apprime noscat officia nobis imposita et nos ad ea implenda incitet! Quod sic olim exprimebat ipse poeta:

. Video meliora proboque,
Deteriora sequor.

Legatur etiam cap. vii, *Epist. ad Romanos.*

Revelatio autem non tantum nos illuminat, sed et efficacia suppeditat auxilia, quibus voluntas adjuta nullius virtutis est impar. Ex his quæ hic indigitamus patet revelationem omni studio ex parte eujuscumque

sapientis dignam esse. Hinc etiam videtur quam admirabiles sint divinæ Providentiæ circa nos viæ, et quanto lumine altissima naturæ humanæ ordinisque moralis mysteria revelatione perfundantur.

ARTICULUS TERTIUS.

DE INDIFFERENTIA CIRCA RELIGIONES.

Duplici modo hæc indifferentia considerari potest : vel 1° eo sensu quod quis maneat in deismo, seu in religione naturali ut eam intelligunt deistæ, omnemque revelationem rejiciat; vel 2° eo sensu quod unusquisque religionem in qua natus est admittat ut revelatam ac veram, sub prætextu quod, salva divini cultus substantia, varietas rituum sit indifferens. Hæc indifferentia vocatur *tolerantismus* theologicus, quia omnes exhibet religiones ut æqualiter Deo gratas; sed longe discrepat a tolerantia civili qua suprema auctoritas politica cunctis diversarum religionum sectatoribus dat facultatem cultum suum libere exercendi. De hujusmodi tolerantia hic tractandi non est locus. Refeilemus itaque, in duplici propositione, 1° quietem in deismo, et 2° indifferentiam circa diversas religiones quæ exhibentur ut revelatæ.

PROPOSITIO PRIMA.

Nemo potest, tuta conscientia, in deismo conquiescere et omnem revelationem rejicere.

Prob. 1°. Sola ratio demonstrat possibilem, exoptandam et moraliter necessariam esse revelationem; existentia ejus est factum solis testimoniis adstruendum. Deistæ igitur impossibilitatem aut inconvenientiam ejus allegare non valentes, saltem examinare debent, bona fide, naturam et vim testimoniorum quæ proferruntur: alioquin imprudenter agerent. Ergo manere non possunt indifferentes.

2° Si revelatio de facto existat, certe qui eam non agnoscunt, nec de illa curam habere volunt, coram Deo sunt inexcusabiles: at deistæ, videntes tot populos, tot viros graves et doctos revelationem ut certissimam habentes, ac testimoniis historicis diu ponderatis secure innixos, prudenter judicare non possunt, absque ullo examine, hæc omnia nullam mereri fidem. Ad minus dubitare debent, et eo ipso, tuta conscientia, manere non possunt indifferentes.

3° Qui futili principio innixi maximo sese exponunt periculo, habendi sunt ut insani: atqui tales sunt deistæ revelationis existentiam ne quidem examinare volentes. Maximo sese exponunt periculo, ut evidens est, et futili tantum nituntur principio, cum dubia et negationes tantum proferant, et talibus innixi dubiis revelationem suggillant. Ergo, etc.

PROPOSITIO SECUNDA.

Nullus manere potest indifferens circa diversas religiones quæ dicuntur revelatæ.

Prob. 1°. Admitti non potest indifferentia Deo injuriosa: at indifferentia de qua hic agitur Deo est injuriosa. Si talis quippe indifferentia esset bona ac licita, dicendum foret Deum omnes religiones existentes et posibles æqualiter approbare vel indifferenti oculo cernere; atqui hæc certe Deo sunt indigna et ipsi injuriosa; repugnat enim Deum approbare mendacium, vel circa veritatem et mendacium esse prorsus indifferentem: porro in dicta hypothesi Deus approbaret mendacium, vel ad minus circa veritatem et mendacium esset prorsus indifferens. Neminem enim latet quod in diversis religionibus, quæ habentur ut revelatæ, contradictoriæ doceantur propositiones; v. g., apud Judæos Christus blasphematur ut impostor; apud Mahumetanos habetur ut simplex homo; apud Christianos adoratur ut Deus; apud Ca-

tholicos præsentia realis Christi in Eucharistia admittitur; apud Calvinistas rejicitur; apud Lutheranos *consubstantiatio* creditur, etc.; attamen Deus has omnes religiones simul approbaret vel indifferenter cerneret, atque omnibus similiter honoraretur. Ergo, etc.

Prob. 2°. Qui circa diversas religiones manet indifferens et eam in qua natus est profitetur, juxta suppositionem, vel credit omnes esse veras, vel omnes esse falsas, vel persuasum habet unicam esse veram: at si dicat omnes simul esse veras, admittit absurditatem quam ipse Rousseau sic confessus est, *Emile*, t. II, p. 93: « *Parmi tant de religions diverses qui se proscrivent et s'excluent mutuellement, une seule est la bonne si tant est qu'elle le soit.* » Si credat omnes esse falsas, execrandus est hypocrita, qui in re tanti momenti simulat quod non credit: alios suo exemplo in errorem inducit, eos ad mendacium et hypocrisim impellit, et gravissimam injuriam Deo facit. Si vero persuasum habeat unicam religionem esse veram, eam totis viribus inquirere debet, nec tuto manere potest in ea in qua natus est, præcise quia in ea natus est. Non percipitur quomodo veritas tam aperta ab homine rationis compote impugnari possit. Ergo, etc. Legantur opus D. de Maistre *sur la Maxime qu'un honnête homme ne change jamais de religion*, et caput quartum operis dicti *Essai sur l'indifférence en matière de religion*.

Solvuntur objectiones.

Obj. 1°. Variæ religiones positivæ haberi possunt ut diversi modi Deum legitime honorandi. Ergo, etc. Ita etiam nunc plures philosophi, qui varias habent religiones ut diversas formas *pro tempore* existentes et legitimas.

R. Nego ant. Nam 1° Deus legitime honorari non potest religionibus eum facientibus mendacem, aut

circa veritatem et mendacium indifferentem; 2° si Deus ipse formam cultus quo honoraretur determinavit, alios divini cultus modos ab hominibus excogitados, verum cultum dividentes, deturpantes, foedantes ac destruentes, propitio respicere non potest oculo, nec eis legitime honoraretur: at, si revelatio existat, Deus ipse, etc. Ergo, etc.

Inst. Rex diversas sub sceptro suo habens provincias, obsequia, secundum diversos earum mores, varia libenter acceptat: ergo a pari Deus, etc.

R. Nego conseq. et paritatem. Rationes disparitatis sunt 1° quod rex non determinavit, in hypothesi, modum quo honoraretur, nam si illum determinasset, alio modo honorari nollet; 2° quod in obsequiis secundum mores provinciarum variis nulla sit contradictio, nihil regia majestate indignum reperiatur; dum, e contra, in diversis religionibus vera sit contradictio, quæ in ipsum refunderetur Deum, siquidem tum docendum foret omnes a Deo venire et ipsi pariter gratas esse. Ergo, etc.

Obj. 2°. Plerique homines sunt incapaces examinis ad astruendam revelationis existentiam, eamque a falsis religionibus distinguendam. Ergo, etc.

R. Nego ant. Sola enim expendenda sunt credibilitatis motiva ut revelationis existentia adstruatur et a falsis suppositionibus distinguatur, cum evidentiter repugnet dari revelationem divinam alteri revelationi divinæ oppositam: porro quilibet homines rationis compotes capaces sunt examinis ad expendenda credibilitatis motiva requisiti. Hæc namque motiva sunt facta sensibilia, obvia, publica, a multis testibus relata, ut in tractatu *de vera Religione* ostenditur; at quicumque homines rationis compotes capaces sunt examinis ad cognoscenda hujusmodi facta requisiti. Omnes enim plurima facta naturalia, etiam antiquissima, ex testimonio hominum infallibiliter credunt: verum facta supernaturalia, quæ revelationis existentiam adstruunt, adeo sensibilia, clara, distincta et pu-